

Уявлення студентів про феномен "зздрість"

О. П. Саннікова*, А. Ф. Лісовенко

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

*Corresponding author. E-mail: osanniland@gmail.com

Paper received 10.07.15; Accepted for publication 25.07.15.

Анотація. Теоретично обґрунтовано та емпірично виявлено смислове поле та уявлення щодо сутності феномену "зздрість" у етимологічному та сучасному контексті. За допомогою спеціально розробленої анкети "Суб'єктивні уявлення про зздрість", із застосуванням контент-аналізу та методів описової статистики виділено додаткову інформацію про феноменологію та психологічний зміст переживання почуття зздрості. Виділено емоційні (емоції, що відображують переживання почуття зздрості), когнітивні (думки, що виникають при переживанні зздрості) та поведінкові (поведінкові реакції та емоційна експресія) прояви феномену що досліджується. Виявлені властивості особистості, що супроводжують переживання почуття зздрості, встановлені можливі причини актуалізації зздрості, та сфери життя, котрі на думку досліджуваних викликають найбільшу зздрість у людей. Теоретично виявлену специфіку розуміння сутності, чинників та проявів зздрості у етимологічному аспекті було доповнено сучасними уявленнями молоді про феномен «зздрість».

Ключові слова: зздрість; зздрісність; суб'єктивні уявлення; емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти переживання зздрості

Постановка проблеми. Теперішні соціально-економічні умови, зміна морально-етичних і ціннісних заasad суспільства, значне соціальне розшарування, прагнення до успіху, матеріальних благ та реалізації себе в кар'єрі загострюють проблему міжособистісних стосунків суб'єктів та формують нову більш егоцентричну життєву позицію людини. Суперництво і конкуренція пронизує всі сфери нашого життя. При цьому, в сучасному суспільстві часто спостерігається одночасний вплив на особистість протилежних тенденцій та стимулів: ринкові стосунки передбачають агресивно-конкурентну взаємодію, а християнська мораль проповідує братську любов один до одного; реклама стимулює наші потреби, а реальне життя стає перешкодою на шляху до їх задоволення та оголює дефіцит можливостей. Прагнення відповідати сучасному образу успішної людини та ідеалам суспільства споживання неминуче активізує і поширює зздрість.

Як зазначає А.Ю. Согомонов, сучасний світ як ніколи раніше, сприяє посиленню цього почуття у людей. Орієнтація на споживачтво не може не супроводжуватися зздрістю, яка з усе прогресуючою силою втягує людину в "гонку споживання" [5, с. 107]. У той же час, Г. Шек наголошував, що свобода від зздрості більшою мірою є завданням для індивіда, ніж для суспільства [6].

Увага до цього феномену зверталася здавна, але емпіричні дослідження отримали розвиток лише в останні десятиліття завдяки роботам ряду дослідників (К.К. Муздибаєв, В.О. Лабунська, Л.С. Архангельська, Т.В. Бескова, Р.М. Шаміонов, Н.В. Горшеніна та інші). Слід зазначити, що й на сучасному історичному етапі зздрість дуже важко піддається теоретико-емпіричному дослідженню через різнобарвність форм прояву, переважну неусвідомленість почуття зздрості, а також велике різноманіття внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі впливають на переживання почуття зздрості. Але, якщо брати до уваги, що зздрість – це індикатор незадоволеності своїм життям, то в тій чи іншій мірі у різні періоди свого життя відчувати її може будь-хто.

Отже, метою даного повідомлення є теоретико-емпіричне виявлення смислового поля та уявлень про

сутність феномену "зздрість" у етимологічному та сучасному контексті.

У побутовій свідомості "зздрість" найчастіше розуміють як неприязне, вороже ставлення до успіхів, багатства, популярності, здібностей або соціального стану іншої людини. Людська зздрість проявляється в почутті невдоволення, досади і роздратування, неприязної ворожості, викликаній успіхом, благополуччям, зверхніми перевагами іншої людини. Об'єкт зздрості завжди сприймається у якості переможця, а той, хто зздрить, себе відчуває переможеним.

Слід зазначити, що деякі психологічні школи майже викреслили слово "зздрість" зі свого словника, ніби то вона просто не існує в якості одного з джерел мотивації, але аналіз доступних дослідницьких свідчень не залишає сумнівів у її універсальності. За даними досліджень Г. Шека, не в усіх культурах є такі поняття, як "надія", "любов", "справедливість" і "прогрес", але майже всі народи, включаючи найбільш примітивні, визнали за необхідне визначити ментальний стан людини, котра не може терпіти того, що інший володіє умінням, матеріальними речами або репутацією, якої немає у нього самого, і тому радів би, якщо б інший втратив свою перевагу, незважаючи на те, що він сам від цього нічого б не виграв [6, с. 24].

Якщо розглянути етимологію слова, то слово "зздрити" прирівнюється до значення стійкого словосполучення "зздростити очима", тобто зздрісно дивитись, задивлятись, заритись (зздритись) на щось чуже. Старослов'янське слово "зздріти" означало: 1) Побачити, замітити, помітити; 2) Заглянути [4, с. 39-40]. Таким чином, етимологія слова зздрість пов'язується із загостреною увагою до чужого, надмірним зоровим сприйняттям, настирним спостереженням, задивлянням, зазіранням, зазіханням на щось чуже. Звідси походить слово "зглазити" (зурочити). А слово "завидіти" означає не лише отримувати зорові образи, а й помічати, оцінювати, зустрічати кого або що-небудь.

У тлумачному словнику В. Даля знаходимо: "Зздрість – властивість того, хто зздрить; досада за чужим добром або благом; небажання добра іншому, а одному лише собі". Далі наводяться прислів'я та приказки, які викликають великий інтерес: "Зздрість перше за нас народилася", "Де щастя, там і зздрість",

"Злий плаче від заздрості, добрий від жалості", "Заздрісне око бачить далеко" тощо [2].

Латинське *invidia* – "заздрість, ненависть" – походить від латинського ж *invidere*, що означає фіксувати погляд на чому-небудь, пристрасно бажати чогось, точніше – зазіхати (заритись) на що-небудь, дивитися поганим оком, наврочити. Цікаво, що згідно В. Далю, "зарний", – подібний зареву, зірниці, вогненний, палкий, пристрасний до чого-небудь, жадібний, – одночасно означає і заздрісний. "Він боляче зарий на гроші", відповідно до роз'яснення автора, – гарячий, нестерпно жадібний, корисливий, заздрісний, схильний до стягання. "Зарі" – пристрасне бажання, запал, змагання [2].

У давньогрецькій міфології Заздрість – одна з богинь Олімпу, дочка океаніди Стікс і Палланта (сина титана Крія). Сестра богині перемоги Ніке, та богинь Сили і Моці, котрі разом із Заздрістю завжди супроводжують свою сестру – Перемогу. За міфологією, Заздрість посміхається тільки тоді, коли бачить чужі нещастя, а коли хтось домагається успіху, вона починає "чахнути і сохне" [1].

Поняття "заздрість" у Стародавній Греції було пов'язано з поняттям "лихе око", що, згідно з первинним значенням терміна, означає "дивитися негативно" або "дивитися з ворожістю". У відповідності з давніми поняттями щодо людської анатомії і фізіології, очі вважалися каналами, що ведуть до серця і від серця, фокусом думки і наміру. Промені, що виходять з очей, передають схильності серця. "Лихе око" (*ophthalmos baskanos*) і його володар визначалися як зловмисний, недоброчливий і небезпечний. Передбачалося, що лихе око випромінює злісні і ворожі наміри" [5].

У більшості європейських мов для позначення заздрощів використовуються два слова. В англійській – "jealousy" і "envy" (ревності та заздрість), в німецькій, відповідно, – "eifersucht" і "neid". Оксфордський словник англійської мови теж розглядає слова "заздрість" і "заздрісний" як "ревності" і "ревнивий". У визначеннях підкреслюється почуття ворожості, злоби і неприязні. Відповідно до них, "заздрити" – "відчувати невдоволення і неприязнь від зверхності (переваги іншої людини) в сенсі удачі, успіху, репутації або володіння чим-небудь бажаним" [6, с. 29-30].

У французькій мові слово *l'envie* позначає одночасно заздрість, гостре бажання і "схильність до ревнивого контролю за чужим життям". Також існує французький аналог слову "заздрість" – слово "ressentiment", що дослівно перекладається як "злоба", "злопам'ятність" [7].

Отже, узагальнюючи смислове поле поняття "заздрість" у етимологічному контексті, можна констатувати, що воно пов'язується з такими поняттями як: 1) загострена увага до чужого, надмірне зорове сприйняття, настірне спостереження, зазірання, зазіхання на щось чуже "зарним оком"; 2) сильне бажання, пристрасність, запал, змагання, ревності; 3) жадібність, корисливість, егоїзм, незадоволеність, досада за чужим благом; 4) недоброчливість, неприязнь, ворожість, злобливість, зловмисність, мстивість. Можна припустити, що виділені смислові ряди феномену "заздрість" є окремими ланками цілісного процесу (витоки, чинники, прояви та наслідки) переживання заздрощів.

Виявлену специфіку розуміння сутності, витоків та чинників заздрості у етимологічному аспекті цікаво

порівняти і розширити уявленнями про заздрощі у сучасному контексті, що буде корисним для подальшого визначення її зовнішніх і внутрішніх детермінант. Також дане емпіричне дослідження надасть додаткову інформацію про смислове поле поняття "заздрість".

Організація та методика дослідження. Дослідження відбувалось на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Вибірку склали 65 осіб у віці від 25 до 35 років. Суб'єктивні уявлення про переживання почуття заздрості вивчалися за допомогою авторської анкети "Суб'єктивні уявлення про заздрощі", розробленої під керівництвом О.П. Саннікової [3]. Доцільність розробки анкети була зумовлена: по-перше, термінологічною неясністю у визначенні поняття "заздрість" у науковій літературі, по-друге наявними протиріччями між об'єктивними і суб'єктивними оцінками особистісних характеристик суб'єкта заздрості; по-третє, відсутністю класифікацій емоційних, когнітивних та поведінкових проявів заздрісної особистості.

Слід зазначити, що досліджувати заздрість, навіть на рівні уявлень про неї, досить складно, оскільки даний феномен практично недоступний спостереженню і відноситься до найінтимнішої сфери людини, про яку не прийнято говорити вголос. Саме тому, анкета, котра застосовувалася для отримання інформації щодо суб'єктивних уявлень про заздрість, включає питання, що безпосередньо не стосуються досліджуваних, а виявляють їхнє відношення та їхню думку стосовно феномена, що вивчається. Розроблена анкета складається із семи відкритих питань, основною перевагою яких (на відміну від закритих питань) є можливість отримання неупередженої інформації про предмет дослідження, що базується на власних уявленнях. Оскільки респондент не обмежений певними рамками вибору із запропонованих варіантів, то, відповідаючи на відкриті питання, він описує лише те, що входить у його безпосередній життєвий досвід.

Отже, були розроблені такі питання анкети: 1. Як Ви вважаєте, що таке заздрість? 2. Які емоції відчуває людина, котра переживає заздрість? 3. Про що зазвичай думає людина при переживанні заздрості? 4. Як, на Ваш погляд, заздрощі проявляються в поведінці? 5. Якими, на Ваш погляд, якостями (рисами особистості) може володіти заздрісна людина? 6. Які причини викликають заздрість у людей? 7. Переваги в яких сферах життя викликають найбільші заздрощі? Питання оброблялися за допомогою контент-аналізу та методів описової статистики.

Результати дослідження та їхнє обговорення

1. Визначення сутності поняття "заздрість". Серед відповідей студентів на питання щодо феномену заздрості можна виділити дві умовні групи. За більшою частиною відповідей досліджуваних (за частотою відповідей), заздрість інтерпретувалася як **почуття**, а саме: "почуття нестачі чогось, що є в іншого" (14), "незадоволеності життям (або собою)" (9), "почуття незадоволеності власних потреб" (7), "власної неспроможності" (6), "несправедливості та гіркоти" (3), "неприємне почуття, коли хтось краще за тебе" (3), "неприємне почуття від щастя інших" (3).

За другою частиною відповідей досліджуваних, заздрість інтерпретується як **бажання**: "мати те, що є в інших" (6), "володіти тим, на що не маєш прав" (3), "переважати над суперником" (3), "бажання того, що побачив у іншого" (2), "бути таким, як інші" (2), "насолоджуватись, як інші, не докладаючи при цьому зусиль" (1). Також були такі уявлення про заздрість як: "негативне сприйняття переваг іншого" (3), "реакція на нерівність" (2), "комплекс негативних емоцій" (1), "чутливість до порівняння" (1), "негативне відношення до іншого" (1).

2. Емоційні прояви переживання почуття заздрості: злість (28), ненависть (17), розчарування в собі (15), образа (14), досада (9), незадоволення (9), неприязнь (9), жалість до себе (8), смуток (8), гнів (8), зневіра (7), роздратування (7), знервованість (6), почуття неповноцінності (6), сором (5), страх (5), тривога (4), агресія (3), радість за іншого (3), презирство іншого (3), відсутність радості (2), прикрість (2), печаль (2), здивування (2), занепокоєння (1), розгубленість (1), відчай (1).

3. Думки, що супроводжують переживання заздрості (когнітивні прояви заздрості): "Я теж це (або так) хочу!" (13), "Чому я не на його місці?" (9), "Як вирівняти своє становище?" (7), "Чому в мене не так?" (6), "Чим я гірше за інших?" (6), "Чому все так несправедливо?" (5), "Я теж так зможу (цього досягну)" (5), "Що я роблю не так?" (5), "Як йому це вдалося?" (4), "Він цього не заслуговує (йому просто пощастило)" (5), "Як добре йому і як погано мені" (4), "Як позбавити суперника його переваги?" (4), "Чому одним все, а іншим нічого?" (3), "Як насолити суперникові?" (3), "Прийде час і будуть заздрити мені" (2), "Я його ненавиджу" (2), "Я невдаха" (2), "Я повинен стати краще" (1).

4. Поведінкові прояви заздрості: злобна поведінка (16), агресивна поведінка (14), недобррозичливість до інших (13), суперництво або конкуренція (11), ворожість по відношенню до інших (10), ступор, апатія (9), скритність (9), дратівливість (9), грубість у поведінці (8), нестійка, неконтрольована поведінка (8), глузування, сарказм (8), приховування своїх емоцій (7), поганий настрій (7), недовірливість, підозрілість (7), провокації конфліктів (6), знервована поведінка (6), лихослів'я (5), плач, істерики (5), плітки, наговори (5), засудження інших (4), уникнення або ігнорування інших (4), злорадство (4), гнівливість (4), злісний погляд, що оцінює (4), постійне жаління себе (4), зневажання інших (3), постійні звинувачення інших (3), критиканство (3), постійна скривдженість (3), підлі вчинки (2), хамство (2), приниження інших (2).

5. Риси особистості, що можуть супроводжувати заздрісність: озлобленість (17), недобррозичливість (15), агресивність (13), конфліктність (11), невпевненість (11), егоїстичність (9), жадібність (8), тривожність (8), вразливість (7), дратівливість (7), скритність (6), гордія (5), грубість (5), нервозність (4), боягузтво (4), відсутність самовладання і самоконтролю (4), недовірливість, (3), мстивість (3), зарозумілість (3), самозакоханість (3), занижена самооцінка (3), пасивність (2), сумовитість (2), підлість (2), лицемірство (2), упертість (2), запальність (1), ревнивість (1), жорстокість (1), корисливість (1), марнославство (1), цілеспрямованість (1).

6. Причини актуалізації заздрості у людей: порівняння себе з більш успішними (24), наявність в іншого того, чого немає у тебе (20), матеріальне неблагополуччя (18), незадоволеність (собою або життям) (13), комплекс неповноцінності (8), соціальна нерівність (7), відсутність успіху (6), нестача досягнень (4), спостереження за тим, як іншому все легко дається (3), хвастощі інших (2), відчуття, що інші живуть краще, ніж ти (2), невдача (2), обмеженість можливостей (2), неправильне виховання (2), нестача уваги (1), відсутність особистісного зростання (1), бажання бути кращим за інших (1).

Також серед причин, що сприяють заздрості, були названі такі риси особистості як: нетерпимість до переваг іншого (6), невпевненість в собі (5), нестача сил і здібностей (4), жадібність (3), лінощі (2).

7. Сфери життя, що викликають найбільшу заздрість у людей: матеріальна забезпеченість (гроші) (32), життєвий успіх (23), квартира, машина, дача ... (21), радість та щастя інших (19), особисті стосунки (любов, дружба) (17), соціальний статус (15), молодість, краса (14), подорожі (13), престиж (11), влада (9), повага інших (8), популярність, слава (5), сімейне благополуччя (5), свобода, незалежність (4), хороша освіта (2).

Таким чином, результати анкетування виявили найбільш поширені уявлення студентів про сутність, причини, прояви та наслідки заздрості особистості. Важливо відмітити, що заздрість може бути короткочасною і ситуативною реакцією, а може переживатися як тривалий психічний стан особистості. Якщо тривалі стани заздрості переживаються часто, то заздрості закріплюються у стійку властивість особистості – схильність до переживання почуття заздрості.

Отже, серед **емоційних проявів** заздрості (емоції, що супроводжують переживання почуття заздрості) досліджувані найчастіше відмічали злість, ненависть, розчарування, образу, досаду, незадоволення, неприязнь, жалість до себе, смуток, гнів, зневіру, роздратування, знервованість, почуття неповноцінності, сором, страх, тривогу, агресію, презирство, печаль, здивування, занепокоєння, розгубленість, відчай.

Серед **когнітивних проявів** заздрості (думки, що супроводжують переживання заздрості) найчастіше відмічалось мислинне порівняння себе з більш успішними, думки про незадоволеність власним становищем чи життям в цілому, нералізованість власних потреб, думки щодо соціальної несправедливості, нестачі чого-небудь, про власну неспроможність чи неповноцінність, думки-поважання зла супернику, планування змінити своє положення та стати кращим.

Серед **поведінкових проявів** (поведінкові реакції, які можна спостерігати, а також емоційна експресія) заздрості студенти відмічали злобну й агресивну поведінку, недобррозичливість до інших, суперництво або конкуренцію, ворожість по відношенню до інших, апатію, скритність, дратівливість, грубість у поведінці, нестійкість, не контрольованість поведінки, плітки, глузування, сарказм, приховування своїх емоцій, поганий настрій, недовірливість, підозрілість, провокації конфліктів, знервованість, уникання та ігнорування людини, якій заздять.

Висновки: 1. На основі теоретичного аналізу науково-літературних джерел було визначено семантичний простір поняття "заздрість". Встановлено, що заздрість

описують як: 1) загострену увагу до чужого, надмірне зорове сприйняття, настірне спостереження, зазірання, зазіхання на щось чуже "зарним оком"; 2) сильне бажання, пристрасть, запал, змагання, поривання з досадою, ревності; 3) жадібність, корисливість, егоїзм, незадоволеність, досада за чужим благом; 4) недоброчливість, неприязнь, ворожість, зловливість, зловми-сність, мстивість.

2. Емпірично вивчено суб'єктивні уявлення про переживання почуття заздрощів у студентів за допомогою анкети "Суб'єктивні уявлення про заздрощі". Контент-аналіз та методи описової статистики дозволили виділити додаткову інформацію щодо феноменології та психологічного змісту явища, що вивчається. Виділено емоційні (емоції, що супроводжують пере-

живання почуття заздрощів), когнітивні (думки, що супроводжують переживання заздрощів) та поведінкові (поведінкові реакції) прояви досліджуваного феномену. Також були виявлені властивості особистості, гіпотетично пов'язані з переживанням почуття заздрощів, причини актуалізації заздрощів, та сфери життя, що на думку досліджуваних викликають найбільшу заздрість у людей.

3. Таким чином, виявлену специфіку розуміння сутності, чинників та проявів заздрості у етимологічному аспекті було доповнено уявленнями про заздрощі у сучасному контексті. Результати даного дослідження можуть бути використані для подальших досліджень в області знаходження чинників та детермінант заздрісності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Боги и божества Греческой мифологии // Энциклопедия античной мифологии. URL: <http://greekroman.ru/envy.htm> (дата обращения 22.06.2015)
- [2] Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1-4. М.: АО Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. Т. 1. – С. 560.
- [3] Санникова О.П. Эмоциональность в структуре личности. – Одесса: Хорс, 1995. – 364 с.
- [4] Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2. – С. 39-40.
- [5] Согомонов А.Ю. Феноменология зависти в Древней Греции // Этическая мысль: Науч.-публиц. чтения. М.: Политиздат, 1990. – С. 107.
- [6] Шек Г. Зависть: теория социального поведения: [пер. с англ. В. Кошкина; под ред. Ю. Кузнецова.]. – М.: ИРИСЭН, 2010. – 511 с.
- [7] Шелер М. Ресентимент в структуре моралей. – СПб.: Наука, Университетская книга, 1999. – 205 с.

REFERENCES

- [1] Gods and deities of Greek mythology // Encyclopedia of ancient mythology. URL: <http://greekroman.ru/envy.htm>.
- [2] Dal', V.I. Explanatory Dictionary of Russian language. Vol. 1-4. M.: JSC Publishing Group "Progress", "Univers", 1994. Vol. 1. – P. 560.
- [3] Sannikova, O.P. Emotionality in the personality structure / Olga Pavlovna Sannikova. – Odessa: Khors, 1995. – 364 p.
- [4] Dictionary of the Ukrainian Language / Compiled by adding own material B. Grinchenko : in 4 vol. – K.: Publishing house of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR, 1958. Vol. 2. – P. 39-40.
- [5] Sogomonov, A.Yu. The phenomenology of envy in ancient Greece // Ethical Thought: Scientific-publicistic reading. M.: Politizdat, 1990. – P. 107.
- [6] Shek, G. Envy: the theory of social behavior: [trans. from English V. Koshkina; ed. Yu. Kuznetsova.]. – M.: IRISEN, 2010. – 511 p.
- [7] Sheler, M. Resentment in the structure of morals. – SPb.: Science, University Book, 1999. – 205 p.

Representations of students about the nature of the phenomenon of "envy"

O.P. Sannikova, A.F. Lisovenko

Annotation. Theoretically grounded and empirically identified semantic field and understanding of the essence of the phenomenon of "envy" in the etymological and contemporary context. The questionnaire "Subjective ideas about envy," using content analysis methods and descriptive statistics to allocate additional information on the phenomenology and psychological content of the phenomenon under study. It revealed the emotional (emotions that accompany the experience of envy), cognitive (thinking, accompanying feelings of envy) and behavioral (behavioral reactions and emotional expression) manifestation of the phenomenon under study. There were also marked personality traits, hypothetically associated with the experience of jealousy, envy actualization possible causes and spheres of life, which according to the subjects causing the most envys of people. Understanding of the specificity of the detected factors and manifestations of envy in the etymological aspect was supplemented by notions of envy in a modern context.

Keywords: *envy; subjective views; emotional, cognitive and behavioral manifestations of feelings of envy*